

Академик проф. др Зоран ЛАКИЋ

ДОДИРИ ИСТОРИЈЕ И ЕТНОЛОГИЈЕ У НАУЧНОМ ДЈЕЛУ АКАДЕМИКА ПЕТРА ВЛАХОВИЋА

Историја је стара наука која вјековима, од Херодота и Тукитида до Ранкеа и наших дана, унапређује свој метод истраживања. Једним својим дијелом обавјештавала је и о култури народа; све има своју историју. Некада је ријеч *историја* означавала – догађање, испитивање, знање. У каснијој фази појам *историја* поприма и ново значење – истраживање, описивање, приповиједање, историјску науку о прошлости. Историја није, дакле, само временски слијед догађања, већ добија све више карактер науке у модерном смислу ријечи. Инсистира се, на примјер, на критичности коришћених извора. Провјеравање извора постаје незаобилазан принцип. Историја као наука се више на задовољава да открије или констатује неку историјску чињеницу. Она покушава да објасни зашто се збио баш тај догађај – баш тада и баш ту. Примјера ради – 27. март се десио Југославији 1941. године, са свим посљедицама које су нама и свијету познате. Данас се поставља питање – да ли се тај догађај могао избјећи или одложити – за годину–двије; тада би посљедице биле другачије. Тиме се улази у домен филозофије историје. Историјски процеси често дуго трају. У тим дубоким корјенима траже се и налазе одговори на савременија догађања. И историја, дакле, има своју генетику.

Етнологија је, управо, тај ген у историји и свим друштвеним наукама. Историјски процеси коренспондирају са његовим носиоцима. А те носиоце нам открива и доноси етнологија, у чијем центру истраживања се налази народ, племе, друштво, обичаји, религија, привреда, насеља, ношња, исхрана, обућа и одјећа, цјелокупна духовна и материјална култура народа. Зато се популарно и назива наука о народу. Нарочито у посљедњих 150-так година, етнологија значајно помаже историји да објасни суштину историјских процеса, посебно оних дугог трајања, у смислу начела – зашто се нешто збило баш тада и баш ту. Јер, историја се не понавља. Зна се такође да сви народи нијесу исти: неки је ратнички, неки номадски, неки миран – радан народ. Та помоћ етнологије драгоцен је историји и њеном

настојању да комплетно сагледава сложене историјске процесе. Примјера има доста и са наших простора који увјерљиво говоре о тим прожимањима (додирима) историје и етнологије.

Додир постоје од самог приступа научноистраживачком раду, од пријене научне методологије. Историја даје приоритет архивским истраживањима, која су услов свега осталог. Етнологија се ослања на теренска истраживања, користећи се непосредним утиском, разговором са људима, биљежењем таквих запажања, додатним анкетаирањима – изворима *in vivo* – и анализирањем свега осмотреног, прикупљеног и саслушаног. Једно се на друго наслања; једно друго надопуњава. Тако се ствара комплетнија слика у свим њеним димензијама. Историјске вертикале се употпуњују етнолошким хоризонтима.

Ту нит тражимо кроз научно дјело академика Петра Влаховића – било да је резултат његовог индивидуалног – ауторског рада, или, пак, колективног истраживања – тако карактеристичног за етнологију, која се прије нешто више од 150 година придружила породици осталих научних дисциплина. Управо се тада историја трансформише у модерну науку чије је основно начело – не само да се опише како се нешто, уистину, десило, већ и да проникне у разлоге тога дешавања. Да би одговорила и томе задатку, историја се морала ослањати на добар дио сродних наука. Једна од њих је етнологија.

1

Академик проф. др Петар Влаховић је плодан стваралац, уважени научник и истакнути етнолог. Упознали смо се на научној трибини *Сеоски дани Срејена Вукосављевића* коју је утемељио прије 20 и више година и научно осмишљавао од једног до другог научног скупа. Више пута ме позивао да и сам учествујем на њима. Од тада потиче наше интензивно стваралачко дружење, које је настављено у ЦАНУ на научним окупљањима у Одјељењу друштвених наука и на посебним научним скуповима у оквиру ЦАНУ.

Након одржавања мултидисциплинарног научног скупа у Пријепољу – јуна 2000. године, који је био посвећен њему у част и његовом стваралачтву, за све што је учинио за свој завичај, а учинио је доста – размијенили смо прве утиске о саопштењима које су поднијели – академици, универзитетски професори и други научни радници, од којих су неки стасавали управо код академика и професора др Петра Влаховића. Сагласили смо се да су саопштења са свих страна освијетлила његов лични и научни портрет. По мојој оцјени недостајала су, можда, још само два: 1. научна критика о његовом научном дјелу и 2. додир историје и етнологије у његовом стваралачком опусу. Предложио сам да прву тему уради етнолог а за другу сам означио и конкретног аутора. Рекао ми је да би му било драго да тај дио посла урадим ја. Тако се зачела идеја о овом тексту који бих радо изложио, са колегама, у Пријепољу да сам имао благовремену информацију да се

његов завичај припрема да му се одужи за многе научне иницијативе о стваралачким сусретима, научним пројектима и другим активностима у области науке и културе, у којима је уткано његово богато искуство и разноврсно научно дјело.

То што су се на истој научној трибини у Пријепољу – јуна 2000. године, нашли етнолог и историчари, као и научници осталих стручних профила, говори на одређен начин – да је дуго размишљао о релацији двије тако блиске науке, као што су историја и етнологија. Кроз историјски приступ овој теми сагледаван је шири друштвени развој овога краја. Био је то за етнолога основни предуслов да потпуније прикаже све оно што се дешавало са народом на ширем подручју и посебно на селу гдје је живјело и до 90% укупног становништва. И једна и друга наука су сагласне у оцјени да су све те околности утицале на понашање људи, који су носили и усмјеравали историјске токове на овим просторима.

2

Обимно је научно дјело академика Петра Влаховића. Писац је 20-так посебних научних издања и више стотина чланака, расправа, критичких осврта, објављених у најугледнијој научној периодици – у земљи и иностранству. Он је још увијек је у стваралачком замаху, па ваља очекивати још научних истраживања и нових библиографских јединица.

Из тога мноштва издвојићемо само неке текстове у којима се и из њихових наслова виде додир историје и етнологије: *Етничка сѝрукѝура и миграције сѝановнишѝва* (Гласник Етнографског музеја – Београд бр. 44/1980), *Раслојавање ѝлемена у XX веку у средњем Полимљу и Поѝарју (Предмеѝ и меѝод изучавања ѝаѝријархалних заједница у Јуѝославији – зборник радова, ЦАНУ – Титоград (Подгорица), књ. 3/1981, ОДН), Еѝничке ѝрује Црне Горе у светиљу основних еѝнолошких одредница* (Гласник Етнографског музеја – Београд бр. 60/1966), *Еѝнолошки значај велике сеобе Срба ѝод ѝаѝријархом Арсенијем Чарнојевићем* (Гласник Етнографског института – Београд, књ. XLV/1996), *Еѝнолошки значај неких миграционих креѝања у Србији* (Гласник Етнографског музеја – Београд бр. 37/1974), *Еѝнолошко наслеђе Јуѝославије у ѝрошлосѝи, садашњосѝи и будућносѝи (Јуѝославија на размеђу еѝоха – Зборник радова ЦАНУ, Подгорица 1999) итд.*

Драгоцјена фактографија, која има историјску употребну вриједност, садржана је у овим и другим радовима. Она помаже бољем сагледавању и разумијевању историјских процеса, што ће се видјети кроз анализу неких конкретних питања.

Пођимо од методологије истраживачког рада и структуре мањих и обимнијих текстова и спроведене анализе, па ћемо видјети како се и колико преплићу двије науке на питањима становништва, живота племена, привредних прилика, духовности народа, миграцијама и неким другим промјенама.

Истраживање становништва у цјелини и, посебно, његовог понашања јесте етнологска, али и историографска категорија. Преко овога питања етнологија улази у најсложенију историју односа, што се јако добро види кроз масовне сеобе народа. „Србија је, каже академик Петар Влаховић, изукрштана многим миграционим струјама. Њихове токове условили су историјски узроци и конфигурација терена”. (Гласник Етнографског музеја – Београд, књ. 44/1980 – *Етничка сѝрукѝура и миѝрације сѝановнишѝва*). То је процес који траје у континуитету и који доноси промјену социјалне и етничке структуре становништва. По подацима из 1971. године, које саопштава у наведеном тексту, у Србији је тада било – 4.699.415 Срба, 124.482 Муслимана, 65.507 Албанаца, 57.289 Црногораца итд. За највећу сеобу Срба која се десила 1690. године под патријархом Арсенијем Чарнојевићем – аутор даје богату фактографију и прати живот Срба у новој средини, који се карактерише настојањем да се очува идентитет, с једне стране, и однорођавањем под перманентним притиском, с друге. Ако је од те силне народне масе, која је бројала од 100.000 до 500.000 душа, данас остало пет пута мање, јасно је о каквој се борби радило и које су снаге биле јаче. На сличан, аналитички начин академик Влаховић прати овај проблем на Косову и Метохији од 17. вијека, који је био „прекретница у животу српског и албанског становништва” и довео га до савремених збивања. Подацима из 1971. илуструје националну структуру становништва: 916.167 Албанаца, 228.261 Срба, 31.555 Црногораца и око 65.000 осталих. Она се у најновијим збивањима драстично промијенила. Други процеси су се одвијали у Војводини: 54% становништва је старијег поријекла, а 46% су досељеници које је донијело најновије доба: Из Босне и Херцеговине 12.500 породица, из Хрватске – 8.300, уже Србије – 6.200, Црне Горе 6.000, Македоније – 4.000 и Словеније – око 500 породица са укупно 250.000 становника.

Посебан тематски блок представља живот племена. Племенска организација се у неким срединама дуже задржала, какав је случај са Црном Гором, па се може преко њих пратити историја друштвених односа у цјелини, што академик Петар Влаховић и чини научним анализама суптилних питања као што су етничке заједнице, генс, племе, етничка група, национална мањина, националност, етнос, народ и нација. Када је ријеч о Црној Гори, његова запажања су слиједећа: „У Црној Гори је вековима негована свест о самосталности, индивидуалности и посебности, као саставном делу српске – етничке традиције”. (Етничке групе Црне Горе у светлу основних етнологских одредница – Гласник Етнографског музеја – Београд, књ. 60/1996, стр. 19).

Проучавајући привредни живот становништва он објективно истражује аграрне односе, јер је основицу дуго времена чинила пољопривреда. Привредне прилике условљавају политички однос, што Петар Влаховић доводи у везу са етничким супстратима одређених региона, укључујући ту

и национални и међунационални однос. У овај тематски блок спада и перманентна миграција становништва на релацији село–град, која је карактеристична за све фазе капиталистичког друштва. У том процесу се јавља и нова радна снага – радничка класа, што је, наравно, категорија интересна за историјску науку. Те сталне мале сеобе претварају се у процес дугог трајања.

Преко проучавања обичаја, вјеровања и празновјерица, што је и наслов једне од његових монографија, академик Влаховић улази у сагледавање и анализу духовног живота народа, што је исто толико предмет историје, колико и етнологије. Неке од могућих идентификација човјека и шире заједнице којој припада – јесу: крсна слава, погребни обичаји, вјеровања, празновања и др.; по том основу се установљује којој скупини народа припадају, одређене људске заједнице.

Посебно питање Влаховићевог научног интересовања била је исламизација, тако карактеристична за простор Црне Горе. Позивајући се на ријечи другог аутора о овом питању, он констатује: „Чешће је требало или се турчити или напуштати огњиште и бежати далеко од њега. Зато се многи од православних Срба почеше турачити... у *намјери да што буде њивремено*” (*Њодвукао ЗЛ*). (Српски етнографски зборник IV, Насеља, 1, Београд 1902). Кроз етничко сродство народа у данас различитим административно–територијалним срединама – сагледавају се заједнички корјени народа. Неке друштвене појаве су, дакле, пролазног карактера.

Изложене анализе неких питања олакшавају сагледавање друштвеноисторијског и културног развоја народа, уже или шире регије, што је задатак опште, националне или регионалне – завичајне историје: зато су добиле и историјску елаборацију. Те историјске вертикале су добар ослонац етнологији као науци. И та етнологска надградња историјских процеса, у ствари, појашњава њихову суштину, што ће се видјети и у анализи посебних студија академика Петра Влаховића. Но, прије тога рецимо да читајући запажања путописаца о старој Црној Гори наилазимо на сушту историјску истину у опажањима да је, рецимо, Црна Гора, на први поглед, лијепа до усхићења – отуда бројне оде њеној љепоти. Додатним упознавањем се открива да је Црна Гора сиромашна до бола (Лудвик Куба – *У Црној Гори*). У јунаштво Црногораца, кажу они, уткано је етичко колико и егзистенцијално.

Сличан додир историја има и са филозофијом. Од филозофије рата мали је корак до филозофије мира. То се најбоље види у *Посланицама* Светог Петра Цетињског који куми и моли за мир свакога у Црној Гори и ван ње, али ако нема другог излаза осим рата – каквих је понуда најчешће било од моћних сусједа, прихватао га је са истом одлучношћу. Филозофија рата и мира прожимају се на овим просторима у сваком времену. Али, како смо више пута нагласили, најинтензивније је прожимање историје и етнологије.

Својеврсну синтезу научног рада академика Петра Влаховића представља монографија *Србија*, која је објављена у Београду 1999. године. Она је у основи етнолошка студија. Њен основни садржај чини етнолошка емпирија – *земља, народ, животи и обичаји*, како пише у њеном поднаслову. У њој налазимо основне податке о поријеклу становништва и етничким процесима, о насељима и друштвеној организацији народа, његовим обичајима, народној умјетности од најранијег доба и свим другим садржајима живота: традиционална привреда, домаћи живот и исхрана, народна ношња, породична и сеоска окупљања. Налазимо, такође, и синтетичне оцјене научног истраживача: „Чувајући те одлике, српски народ се, и у вековима турског ропства и у другим неприликама, духовно одупирао недаћама са којима се физички сучељавао и својим културно–историјским наслеђем допринео развоју европске цивилизације и човечанства у целини”.

Монографија *Србија* је исто тако и историјска студија у којој аутор прецизно означава географски простор који је насељавао српски народ и други народи Србије, којим језиком говоре, када су и откуда стигли на тај простор, зашто су се баш ту задржали и како су опстајали на њему кроз вријеме, какве су односе имали са сусједима, како су стварали своју државну организацију. То је заиста поуздана етноисторијска основа за разумијевање свих каснијих историјских процеса.

Затим се пошло даље у објашњењима међусобних односа и утицаја, запажања народа о себи, у чему је сличност а у чему се састоји разлика од других. То је пут до самосвијести народа, или – како би историчари рекли, пут до националне самосвијести. Народ свјестан своје посебности ствара националну државу, да би унаприједио свеукупни живот и одржао се на вјетрометини сложеног времена. Тако се опште народно сазнање трансформисе у сазнање о постојању његове државе и нације. Тако се постаје историјски народ.

Ситуирајући тај народ у заједницу балканских и европских народа, академик Петар Влаховић, преко етнолошких истраживања, подастире основу за објашњење и разумијевање каснијих сложених и најсложенијих историјских процеса, који допиру до савремених дана.

Управо на тај начин, видљиви су додир и прожимања етнологије и историје. Наравно ако се ова студија чита искључиво као историја, у њој се неће наћи све оно што етнологији недостаје да би била историја. Зато монографија *Србија* може да трпи неке примједбе специјалиста за политичку историју, која је, узгред буди речено, „најкварљивија роба” у историји као тоталитету, што није слабост монографије, већ посљедица њеног погрешног ишчитавања.

Етнологија, даље, казује о *човјеку у времену и његовом простору*, како је насловљена једна друга књига академика Петра Влаховића, објављена у Београ-

ду 1996. године. У њој се прати човјек преко његовог стваралаштва, у областима етнологије и *антиројологије*, што је и поднаслов наведене студије.

И у другим посебним дјелима академика Петра Влаховића и у његовом укупном стваралаштву – уграђени су резултати истраживања сродних научних дисциплина, у првом реду *антиројологије*, историје филозофије и др. При томе морамо истаћи да није ријеч само о нашој антропологији, већ и оној која припада развијенијим земљама и наукама, као што су Кина, Русија и тзв. Западне земље.

Научно дјело академика Петра Влаховића има додире са другим научним дисциплинама и, посебно, са историјом. Када је ријеч о етнологији његов опус је импресиван; тако је и оцијењен. Зато је добио многа научна и друштвена признања. Но и поред тога, он каже: „Многа етнолошка питања су и данас отворена, поједине групе становништва непроучене, традиционалне народне духовне творевине неприкупљене, а материјална култура небогађена”. (Гласник ОДН ЦАНУ бр. 10/1996 *Етнолошко истраживање Црне Горе*, стр. 70).

Једна од *константи* његовог поимања науке и научног рада јесте залагање за научни дијалог, што је посебно важно када је ријеч о интердисциплинарним истраживањима. Тако он пише: „Уз дијалог са науком о свету, потребан је и дијалог са својом средином, њеном традицијом и резултатима проучавања традиционалног наслеђа, допуњавањем достигнутог у методолошком и концептуалном погледу”. (Гласник ОДН ЦАНУ бр. 10/1996).

*

Својим свеукупним обимним и тематски разноврсним радом академик проф. др Петар Влаховић дао је велики допринос – и као универзитетски професор и као неуморни путник–истраживач. Богато знање *ex cathedra* примијењено је и провјерено у непосредној научној пракси. Хтјели смо рећи да је дао конкретан допринос образовању научног подмлатка и обликовању научних истраживача. Све је то он могао постићи зато што се предао науци свим својим бићем и што је посједовао стваралачки нерв. Научна истраживања су постала дио његовог живљења. Написани и објављени радови су – његова љубав, па их није разликовао од рођене дјеце, од топлог породичног дома. Зато је у просвјетно-педагошкој и научноистраживачкој каријери остварио све што се талентом и радом могло остварити. Зато се данас његово име с поштовањем изговара, а његово дјело високо стручно оцјењује у земљи и преводи изван ње, као поуздан научни ослонац.

